

**XV. Yüzyılda Deşt-i Kıpçak'ta Ebulhayr Han'ın Yükseliş ve Özbek Hanlığı'nın
Teşekkülü**

The Rise of Abu'l-Khayr Khan in the Dasht-i Qipchaq in the 15th Century and
the Formation of the Uzbek Khanate

Kürşad KÖSE

Öğretim Görevlisi Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri
Fakültesi, Tarih Bölümü, Genel Türk Tarihi ABD,
kursadkose207@gmail.com

ORCID: 0000-0003-3213-0013

ROR ID: <https://ror.org/01dzjez04>

Muhittin KAVIK

Öğretim Görevlisi Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri
Fakültesi, Tarih Bölümü, Genel Türk Tarihi ABD,
muhittinkavik@outlook.com

ORCID: 0000-0003-2593-4734

ROR ID: <https://ror.org/01dzjez04>

DOI: 10.56720/msbd.2026.s17.389

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 19 Nisan / April 2026

Kabul Tarihi / Date Accepted: 2 Ekim / October 2026

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Ekim / October 2026

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Ekim / October

Atıf / Citation: Köse, Kürşad – Kavık, Muhittin. "XV. Yüzyılda Deşt-i Kıpçak'ta
Ebulhayr Han'ın Yükseliş ve Özbek Hanlığı'nın Teşekkülü" *Mevzu: Sosyal Bilimler
Dergisi*, 17 (Ekim 2026): 201-226. <https://doi.org/10.56720/msbd.2026.s17.389>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <https://mevusbd.com> | mailto: mevusbd@gmail.com

Copyright © CC BY-NC 4.0

Öz

Bu çalışma, XV. yüzyılın ilk yarısında Deşt-i Kıpçak sahasında yaşanan siyasi parçalanma sürecinde Ebulhayr Han'ın yükselişini, hâkimiyet mücadelesini ve Özbek Hanlığı'nın teşekkülünü ele almaktadır. Altın Orda Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte bölgede ortaya çıkan otorite boşluğu, Cengiz soyundan gelen hanlar, sultanlar ve boy beyleri arasında yoğun bir rekabet ve mücadele ortamı yaratmıştır. Bu ortam, yeni güç odaklarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamış ve Ebulhayr Han bu süreçte önemli bir siyasi aktör olarak yükselmiştir. Şibani soyuna mensup olan Ebulhayr Han, farklı Türk-Moğol göçebe boylarını etrafında toplayarak kısa sürede geniş bir coğrafyada hâkimiyet kurmayı başarmıştır. Ancak bu hâkimiyet, göçebe toplum yapısının dağınık karakteri, boy beylerinin bağımsız hareket etme eğilimleri ve iç mücadeleler nedeniyle kalıcı bir merkezî otoriteye dönüşmemiştir. 1457 yılında Kalmuklar karşısında alınan ağır yenilgi, hanlığın zayıflamasını hızlandırmış ve iç çözölmeyi derinleştirmiştir. Ebulhayr Han'ın özellikle Harezm ve Sır-Derya bölgesine yönelik seferleri ile Özbek-Timurlu ilişkileri gelişmiş ve bu ilişkiler Özbekler arasındaki ayrışmayı artırmıştır. Özbekler arasındaki söz konusu ayrışma yeni ulusların oluşumuna zemin hazırlamıştır. Sonuç olarak Ebulhayr Han'ın faaliyetleri, yalnızca kendi dönemini değil, sonraki süreçte Özbek, Kazak ve Nogay siyasi teşekküllerinin ortaya çıkışını da belirleyen temel unsurlardan biri olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ebulhayr Han, Özbek Hanlığı, Deşt-i Kıpçak, Şibaniler, Timurlular.

Abstract

This study examines the rise of Abulkhair Khan, his struggle for dominance, and the formation of the Uzbek Khanate during the period of political fragmentation experienced in the Dasht-i Kipchak region in the first half of the 15th century. The power vacuum caused by the weakening of the Golden Horde created an environment of intense competition and struggle among khans of Genghisid descent, sultans, and tribal chieftains. This environment set the stage for the emergence of new power centers, with Abulkhair Khan rising as a significant political actor in the process. Belonging to the Shibanid lineage, Abulkhair Khan gathered various Turkic-Mongol nomadic tribes around him, succeeding in establishing dominance over a vast geography in a short period.

However, due to the dispersed nature of nomadic social structure, the tendencies of tribal chieftains to act independently, and internal struggles, this dominance could not transform into a permanent centralized authority. The severe defeat against the Kalmyks in 1457 accelerated the weakening of the khanate and deepened its internal dissolution. Relations between the Uzbeks and the Timurids developed through Abu'l-Khayr Khan's campaigns—particularly those directed at the Khwarezm and Syr Darya regions—and these relations intensified the divisions among the Uzbeks. This division among the Uzbeks laid the groundwork for the formation of new nations. Consequently, Abulkhair Khan's activities became one of the key factors determining not only his own era, but also the subsequent emergence of Uzbek, Kazakh, and Nogai political entities.

Key Words: Abu'l-Khayr Khan, Uzbek Khanate, Dasht-i Qipchaq, Shibaniids, Timurids.

Yazar Katkıları	Çalışmanın Tasarlanması / <i>Conceiving the Study</i>: KK (%50), MK (%50) Veri Toplanması / <i>Data Collection</i>: KK (%60), MK (%40) Veri Analizi / <i>Data Analysis</i>: KK (%60), MK (%40) Makalenin Yazımı / <i>Writing up</i>: KK (%50), MK (%50) Makale Gönderimi ve Revizyonu / <i>Submission and Revision</i>: KK (%40), MK (%60)
------------------------	---

Giriş

XV. yüzyılın ilk yarısı, Deşt-i Kıpçak sahasında siyasi parçalanmanın ve hanedan mücadelelerinin yoğunlaştığı bir dönem olarak dikkat çekmektedir. Altın Orda Devleti'nin zayıflamasıyla birlikte bölgede Cengiz Han soyundan gelen farklı hanlar ve sultanlar arasında hâkimiyet mücadelesi şiddetlenmiş, bu durum siyasi otoritenin parçalanmasına yol açmıştır. Söz konusu ortam, yeni güç odaklarının ortaya çıkmasına imkân sağlamış ve bu süreçte Ebulhayr Han, Deşt-i Kıpçak'ın doğusunda önemli bir siyasi aktör olarak yükselmiştir.

Şibani soyuna mensup olan Ebulhayr Han, kısa sürede farklı boy ve ulusları kendi etrafında toplayarak geniş bir coğrafyada hâkimiyet kurmayı başarmıştır. Ancak onun kurduğu siyasi yapı, göçebe toplumun yapısal özellikleri

ve boy beylerinin bağımsız hareket etme eğilimleri nedeniyle sürekli bir istikrar sağlayamamıştır. Buna rağmen Ebulhayr Han'ın faaliyetleri, yalnızca kendi dönemini değil, sonraki süreçte Özbek, Kazak ve Nogay siyasi oluşumlarının şekillenmesini de derinden etkilemiştir.

Bu çalışma, Ebulhayr Han'ın yükseliş sürecini, askerî faaliyetlerini ve hâkimiyet mücadelesini Deşt-i Kıpçak'ın doğusundaki genel siyasi gelişmeler çerçevesinde ele almayı amaçlamaktadır. Çalışmada, döneme ait kaynaklar ve modern araştırmalar değerlendirilerek Ebulhayr Han'ın siyasi stratejileri ve kurduğu Özbek Hanlığı'nın yapısı analiz edilmektedir. Böylece Ebulhayr Han'ın Deşt-i Kıpçak tarihindeki yeri ve önemi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ebulhayr Han, kurduğu ananevi Türk devlet yapısı ile Doğu Deşt-i Kıpçak'ta hüküm süren kargaşa ortamını sona erdirmeye çalışmıştır. Fakat bölgedeki beylerin tam anlamı ile itaat altına alınamaması ve Özbek devlet yapısının gevşek yapısı sebebiyle yaptığımız bu çalışmada Ebulhayr'ın bütün gayretlerine rağmen bölgede kalıcı bir Özbek devleti kuramaması vurgulanmıştır.

1. EbulHayr Han'ın İlk Yılları ve Hakimiyeti Ele Geçirmesi

Siyasi parçalanmanın hâkim olduğu dönemde (XV. yüzyılın ilk yarısı) büyük bir başarı göstererek, Deşt-i Kıpçak'ın doğusunu bütünüyle hakimiyeti altına alan EbulHayr Han, (Materialı..., 1969, 352), Özbek ulusunun kurucusu olarak kabul edilmektedir. Ancak, Cuci Han'ın oğlu Şiban'ın soyundan gelen Ebulhayr Han'ın nesli hakkında XV. yüzyılın 20'li yıllarına kadar kaynaklarda sınırlı bilgi vardır. Mahmud bin Vali ile Ebü'l-Gazi, sadece Şiban'dan sonra hüküm süren hanların adlarını sayarlar: Bahadır, Cuci-Buka, Badakul, Ming-Timur ve Fulad (Pulad) (Ahmedov, 1965, 41-42). Ebülгази, Fulad'dan sonra onun oğulları İbrahim ile Arabşah'ın babalarının mülkünü paylaştıklarını söyler. İbrahim'in ölümünden sonra tahta onun küçük oğlu Devlet Şeyh Oğlan, yani Ebulhayr Han'ın babası Şiban ulusunun başına geçti. Ebü'l-Gazi Bahadır Han'ın verdiği bilgiye göre Ebulhayr Han'ın şeceresi şu şekildedir: Çingiz Han, Cuci, Şiban, Bahadır, Cuçi Buka, Badakil, Mönke Timur, Pulad, İbrahim Oğlan ve Ebulhayr Han'ın babası Devlet Şeyh (Ebul Gazi, 2020, 135-136).

Elimizdeki bilgilere göre Ebulhayr Han 816 Ejderha yılında (1413-1414) doğmuştur. (Materialı..., 1969, 141). Onun doğduğu sıralarda XV. yüzyılın 20'li yıllarında Şiban ulusunda birkaç bağımsız han hüküm sürüyordu. Bu

hanlardan biri olan Cumaduk Han (1425–1428), 1428 yılında meydana gelen olaylara bakılırsa Mangıt ulusuna komşu bölgelerde hüküm sürmekteydi. Bu hanın ulusu Aral Denizi’nin kuzeyinde, Sarısu ve Emba nehirleri arasında bulunmaktaydı. Onun babası bozkırdaki diğer boy beyleri tarafından tahttan indirilmiş ve yerine Cumaduk Oğlan tahta oturtulmuştur (Tuğrul, 2025, s. 79 ve 91).

Devlet Şeyh Oğlan’ın ölümünden sonra Şibaniler arasında iktidar mücadelesi şiddetlenmiş, bunun sonucunda onun küçük yaştaki oğlu Ebulhayr Han iktidardan uzaklaştırılmış ve Şiban ulusunda önce Sufi, ardından da onun oğlu Cumaduk Han iktidarı ele geçirmiştir. (Ahmedov, 1965, 43). Kuhistani’nin verdiği bilgiye göre bu sırada Edige Mirza’nın oğlu Gazi babası gibi Deşt-i Kıpçak bölgesindeki boyları birleştirerek güçlü bir siyasi teşekkül oluşturmaya çalışmış ancak zamanla zulüm ve şiddet yoluna sapmaya başlayınca bu boylar Gazi’den uzaklaşıp Cumaduk Han’a sığınmışlardır. Boy beyleri Cumaduk Han’ın da kibir ve gurura kapıldığını düşünerek ona düşman olmuşlardı. Böylece bir taraftan Mangıt ve diğer uluslardan oluşan boy beyleri diğer taraftan da Cumaduk Han arasında kısa bir süre sonra kanlı bir mücadele başlamıştır. Ebulhayr Han, öldürülünceye kadar Cumaduk’un hizmetinde idi. Cumaduk, beylerinden korkuyor, onlara gerekli ilgi ve itibarı göstermiyordu. Gücenen beyler onu terk ederek Devlet-Şeyh oğlu sultan Ebulhayr’a katılmışlardı (Materialı..., 1969, 141-142).

Kıpçakhan bu olayı farklı biçimde anlatır. Ona göre Nogay Mirzası Gazi, beylerin Ebulhayr ile yaptığı bir anlaşma sonucunda hayatını kaybetmişti. Cumaduk, beylerbeyinin öldürülmesine öfkeleni ve kendi tebaası saydığı Ebulhayr’a karşı sefere çıktı. Ancak Cumaduk, Ebulhayr ile yaptığı savaşta öldü. Böylece Ebulhayr, “muzaffer han olarak ana yurda geldi” (Materialı..., 1969, 390; Trepavlov, 2016, 96-97). Burda gördüğümüz kadarıyla Mesut bin Kuhistani’nin verdiği bilgilerle Kıpçakhan’ın verdiği bilgiler çelişmektedir. Bu sebepten Cumaduk’un Ebulhayr ile olan düşmanlığının sebebini tam olarak anlamamız mümkün görünmüyor.

Şiban ulusunda bağımsız olarak hüküm süren bir diğer hanın adı Mahmud Hoca idi. O, XV. yüzyılın başlarında kendi döneminin seçkin hükümdarlarından biri sayılıyordu. Tura şehri ve ona bağlı topraklar XV. yüzyılın 20’li

yıllarında Burkut boyunun önderleri Adabbek ve Kepekbek'in elinde bulunuyordu (Maslyuzhenko ve Ryabininas, 2023, 864). İşim nehrinin sağ kolu olan Atbasar'ın sol kıyısında ise göçebe Özbek hanlarından bir diğeri Mustafa Han bağımsız olarak hüküm sürmekteydi (Ahmedov, 1965, 43-44; Yolsever, 2021, 623).

Deşt-i Kıpçak'taki bir başka iktidar sahibi olan han Cuci'nin oğlu Tokay Timur neslinden gelen Barak Han idi. Barak, hakimiyet mücadelelerine aktif olarak katıldı, fakat 1428 yılında Nogaylar tarafından öldürüldü (Bregel, 2022, 348; Frank, 2022, 372). Barak'ın halefleri olan Canibek ve Kerey ise Ebulhayr'ın hakimiyetini kabul etmediler. Kendi devletlerini kuruncaya kadar Kazaklık yaptılar.

Cumaduk Han'ın ulusu, Mahmud Hoca'nın ulusu, Burkut kabilesinin hâkimiyeti ve Mangıt (Nogay) Ulusu olmak üzere XV. yüzyılın başlarında Doğu Deşt-i Kıpçak'ta birkaç bağımsız hâkimiyetin bulunduğunu belirtmiştik. Kaynaklar bu yerel hâkimiyetlerin iç mücadeleleri ve aralarındaki ilişkiler hakkında bize ayrıntılı bilgi bırakmamıştır. Bununla birlikte kaynaklarda yer alan dağınık bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla bu yerel unsurların aralarında devamlı ve şiddetli mücadeleler sürmekteydi.

XV. yüzyılın 20'li yıllarında Şibani uluslarının tamamında büyük iç mücadelelere yol açan karışıklık, Mangıt Ulusunda da meydana gelmişti. Cumaduk Han, Mangıt isyancılarına karşı harekete geçti; ancak kanlı bir savaşta yenilgiye uğradı. Cumaduk'un ordusunun birçok kumandanı ve kendisi de Mangıtlara esir düştü, Mangıt liderlerinin (Kepek Hoca-biy, Musa Hoca, Turdi Hoca, Bay Hoca-Bahadır, Sarıg Usman vb.) kararıyla Cumaduk ve adamları idam edildiler. Bu savaş sırasında Cumaduk'un ordusunda sol kanadı idare eden Ebulhayr, Sarıg Şıman isimli Mangıt liderlerinden biri tarafından esir alındı. Ancak bu şahıs Kuhistani'nin aktardığına göre Ebulhayr'da hükümdarlık alametleri görerek onu serbest bıraktı ve bu tarihten sonra onu koruması altına alarak eğitimi ve yetişmesi ile bizzat ilgilendi. Ebulhayr'ın yalnızca hayatı bağışlanmakla kalmadı, aynı zamanda adı geçen Mangıt lideri tarafından iktidara gelişinde destek de verildi (Ahmedov, 1965, 44-45; Materialı..., 1969, 142).

XV. yüzyıl ve XVI. yüzyılın başlarında Deşt-i Kıpçak'ın siyasi hayatında Edige'nin soyundan gelen Vakkas-biy, Musa Mirza, Yamgurçi ve diğerleri

önemli roller oynadılar. Mangıt emirleri ve diğer göçebe kabilelerin liderleri, yalnızca kendi siyasetlerini uygulayan Cengiz soyundan birini tahta çıkarıyor; aksi durumda ise onu tahttan indiriyorlardı (Kavik, 2025, 4344).

2. Ebulhayr Han Döneminde Özbek Ulusunun Teşekkülü ve Tura Merkezli Devletleşme Süreci

Ebulhayr'ın han seçilmesinden iki yıl sonra, Özbeklerin Harezm'e yapacakları seferden hemen önce (1430/31), Mangıtların lideri ve Edige'nin torunu olan Vakkas, Ebulhayr ile ittifak kurdu ve bu tarihten sonra ikili arasında neredeyse 20 yıla yakın bir süre boyunca devam edecek iş birliği başladı (Alpargu, 2016, 412; Trepavlov, 2016, 98). Vakkas genç Şibani lideri Ebulhayr'ın en önemli destekçileri arasındaydı. Fakat daha sonra Vakkas Ebulhayr'dan ayrılarak onun rakibi Mustafa Han'ın yanına gitti ve eski dostuna karşı savaştı (Klyashtorny ve Sultanov, 2004, 226). Bir başka görüşe göre Ebulhayr ile ilişkileri koparan Vakkas değil onun oğullarıydı (Trepavlov, 2016, 111). Bu ayrılığın sebebi kaynaklarda ayrıntılı bir şekilde anlatılmamaktadır. Fakat Nogay Mirzalarının kontrol edebilecekleri liderleri desteklediklerini bildiğimize göre Vakkas, Mustafa Han'ı kontrol altına alınabilecek bir lider olarak görmüş olabilir.

Alaşa Bahadır ve onun boyunun ileri gelenlerinin yardımıyla Ebulhayr önemli bir kuvvet topladı ve 1428 yılının baharında kendi ulusuna geldi. Burada Kıyat, Mangıt, Durman, Koşçi, Utaci, Nayman, Ukares-Nayman, Tubay, Taymas, Cat, Hitay, Uygur, Karluk, Uşun (Usun), Kurlavut, İçki, Tümen-Ming, Tangut, Kongrat ve diğer boyların liderleri, ayrıca din adamlarının temsilcileri olan Kul Muhammed Seyit ve Kara Seyit ile sultanların ve oğlanların katılımıyla Ebulhayr han ilan edildi (Ahmedov, 1965, 45-46).

Görüldüğü gibi Doğu Deşt-i Kıpçak'taki Türk-Moğol göçebe boylarının büyük bir kısmı Ebulhayr Han'ı destekledi ve yaklaşık 200 kadar tanınmış boy ve boy lideri onun tarafını tuttu. Fakat bu dönemde Özbek kelimesi bir ulusu ifade etmekten çok bir devletin adıdır. Çünkü siyasi ittifakı oluşturan gruplar arasında Türkçe ve Moğolca konuşan boylar ve bağımsız yaşamaya üstünlük verenler boylar da mevcuttu (Ulubek Uuulu, 2023, 1970).

Boylar ve uluslar arasındaki bitmek bilmeyen mücadeleler ve göçebe halk kitlelerinin ayaklanma ihtimali, boy liderlerini güçlü bir askerî lider olan Ebulhayr Han'ın etrafında birleşmeye zorladı. Böylece göçebe kitleleri itaat altında

tutabilecek bir devlet mekanizmasının kurulması gerekli görüldü. Bütün bunlar Ebulhayr Han'ın başında bulunduğu ilk Özbek Hanlığının (Ebulhayr Hanlığı) ortaya çıkış sebeplerini oluştıuruyordu (Ahmedov, 1965, 45-46).

Ebulhayr, 1428/29 yılında Tura üzerine bir sefer düzenledi. Şehrin yöneticileri Adab-bek, Kepek Hoca ve şehir ileri gelenleri herhangi bir direniş göstermeden Ebulhayr'a boyun eğdiler (Materialı..., 1969, 141). Hutbenin Ebulhayr Han adına okunmasından ve onun adına sikke bastırılmasından sonra Tura şehri Özbeklerin başkenti hâline geldi ve 1446 yılına kadar bu konumunu korudu. Ebulhayr'ın bu başarısının haberi kısa sürede bütün Deşt-i Kıpçak'a yayıldı ve her taraftan sultanlar, oğlanlar ve çeşitli boyların liderleri Tura'ya onun yanına gelmeye başladılar (Ahmedov, 1965, 48; Kara, 2006, 3). Merkez olarak Tura şehrinin seçilmesi tesadüfi değildir. Bu dönemde Tura şehri Sibiryadaki en önemli Türk Tatar şehri idi ve ticaret yollarının kavşağı konumundaydı (Ak-baba ve Arifoğlu, 2024, 221).

1430 yılında Ebulhayr, Özbek hanlarından Mahmud Hoca'ya karşı sefere çıktı ve Tobol nehri kıyısında onu mağlup etti (Maslyuzhenko, 2025, 848). Mahmud Hoca esir alındı ve Ebulhayr'ın emriyle öldürüldü. Mahmud Hoca'nın ordusu yağmalandı ve Ebulhayr, onun ulusunu kendi ulusuna katarak Tura'ya geri döndü (Materialı..., 1969, 149 ve 391; Yolsever, 2021, 624). Çok kısa bir süre içinde (1428-1431 yılları arasında) Ebulhayr, Özbek ulusunun neredeyse tamamını bir araya getirmeyi ve onlar üzerinde kendi hâkimiyetini kurmayı başardı (Ahmedov, 1965, 48). Böylece Ebulhayr Han, Deşt-i Kıpçak'ın doğusundaki en güçlü hükümdar olma yolunda önemli bir başarı kazandı.

3. Ebulhayr Han'ın Harezmi Seferi

1431/32 yılında Ebulhayr Han, Harezmi üzerine büyük bir sefer gerçekleştirdi. Ahmedov'a göre bu seferde Ebulhayr Han Harezmi'yi sadece yağmalamak istemeyip, bölgeyi tamamen ele geçirmek istedi (Ahmedov, s. 40-41). Fakat Tuğrul'a göre Ebulhayr'ın Harezmi seferindeki asıl maksadı onu destekleyenleri yağma seferi yaparak memnun etmektir (Tuğrul, 2025, s. 107). Özbekler, Ebulhayr'ın torunu Muhammed Şibani Han'ın dönemi ile şehirlere yerleşmeye başladılar (Grosset, 1999, 444). Ebulhayr, Ürgenç'i kuşattıktan sonra Emir İbrahim'e elçiler göndererek şehri teslim etmesini ve ondan kendisine boyun eğmesini talep etti. Zira onun sözlerine göre bu ülke Cengiz Han zamanından beri

Cuci Han ve onun soyuna aitti. Bu durum, Ebulhayr'ın Harezmi seferinin fetih amacı taşıdığı görüşünü de doğrulamaktadır. Olayların gelişiminden anlaşıldığına göre Harezmi'nin ileri gelenleri ve din adamları Emir İbrahim'i Ebulhayr Han'ın ileri sürdüğü şartları kabul etmeye zorladılar. Harezmi'nin Timurlu valisi Emir İbrahim ve ordusu Özbeklere karşı direniş göstermedi ve böylece onlar kolaylıkla Harezmi'nin başkenti olan Ürgenç'i ele geçirdiler. (Ahmedov, 1965, 49; Bregel, 1983). Bu sırada Ebulhayr Han 24 yaşında idi (Nusret-Name, 2022, 176). Harezmi ve onun başkenti Ürgenç Özbekler tarafından yağmalandı. Ebulhayr Han, Ürgenç'in ele geçirilmesinden sonra önceki hükümdarların büyük emek ve çabalarla biriktirdikleri hazinenin bulunduğu hazine odasının açılmasını emretti ve iki seçkin emire, hazine odasının kapısında oturmalarını buyurdu. Ardından bütün komutanların, hanın yakınlarının ve sıradan askerlerin ikişer kişi hâlinde içeri girmelerini, oradan zahmetsizce taşıyabilecekleri kadar para ve değerli eşya almalarını ve sonra dışarı çıkmalarını emretti. Bütün askerler hanın emrine uygun şekilde hazine odasına girdiler ve her biri taşıyabildiği kadarını aldı ve oradan çıktı. Ancak Özbekler kısa süre sonra Harezmi'yi terk etmek zorunda kaldılar. Ebulhayr Han'ın biyografisini yazan müellif bunu Harezmi'nin "kötü iklimi" ile açıklar (Budak, 1994; Materialı..., 1969, 151-153 ve 391). Kuhistanı'nın verdiği malumata göre veba hastalığı ve aşırı sıcaklar Ebulhayr'ın ordusunu Harezmi'den çekmesine sebep olmuştur (Materialı..., 1969, 154-157). Ebulhayr'ın çekilmesinin sebebi olarak gösterilen bir başka gelişme Timurlu Şahruh'un büyük bir ordu ile Harezmi'ye doğru harekete geçmesidir (Gündoğdu, 2002, 1050). Ebulhayr'ın Harezmi'den çekilmesi ile ilgili gösterilen bir başka sebep de 1428-1430 ve ondan önceki yıllarda Saray ve Deşt-i Kıpçak bozkırlarında büyük bir kuraklık yaşanması ve son derece şiddetli bir salgın hastalığın meydana gelmesidir. Bu hastalıktan çok sayıda insan ölmüş ve sürüleriyle birlikte yalnızca birkaç Tatar boyu hayatta kalmıştır. Böylece Ebulhayr Han, zayıflayan ülkesine dönmek zorunda kalmıştır. Bütün bunların dışında Ebulhayr Han'ın Harezmi'den çekilmesine başka bir gelişme de sebep olmuştur. Bilindiği gibi Ebulhayr Han'ın hakim olduğu toprakların arkasında, o sırada Aral çevresi bozkırlarında faaliyet gösteren ve Hacı Tarhan'a (Astarhan) hâkim olan Küçük Muhammed'in oğulları Mahmud Han ile Ahmed Han etkinliklerini artırmışlardı. Onlar birleşerek Ebulhayr'ın ulusuna karşı tehdit unsuru oluşturmaya başladılar. Özbeklerin Harezmi'den çekilmelerinin sebebini ayrıca burada aramalıyız (Ahmedov, 1965, 50-51). Bizce Ebulhayr'ın Harezmi'den

çekilmesinin esas sebebi Ahmed ve Mahmud hanların tehdidi olmalıdır. Çünkü adı geçen hanlar, Ebulhayr'ın zor şartlar altında oluşturduğu gevşek Özbek birliğinin merkezine nüfuz edebilerdi.

4. İkri-Tup Savaşı ve Ordu-Bazar'ın Ele Geçirilmesi: Ebulhayr Han'ın Deşt-i Kıpçak'ta Üstünlük Mücadelesi

Ebulhayr Han, Harezm'den döndükten ve gerekli hazırlıkları yaptıktan hemen sonra Ahmed Han ve Mahmud Han'a karşı harekete geçti. Ahmed Han ile Mahmud Han'ın yanında babaları Küçük Muhammed ile kardeşleri Cavak Sultan ve Başyak Sultan da bulunmaktaydı. Bu durum, Ebulhayr Han'ın karşıındaki kuvvetlerin oldukça güçlü olduğunu göstermektedir. Taraflar arasındaki savaş İkri-Tub denilen yerde meydana geldi. Ebulhayr Han kendisine karşı kurulan ittifakı yenilgiye uğratmayı başardı ve onların karargâhı olan Ordu-Bazar'ı ele geçirdi. Bu yer, bir zamanlar Sayın Han'ın, yani Batu Han'ın karargâhıydı (Materialı..., 1969, 154-157; Nusret-Name, 2022, 177; Ahmedov 1965, 50-51). Ancak Ahmedov'un Mahmud bin Vali'den aktardığı sefere Küçük Muhammed'in de katıldığı bilgisi doğru değildir. Çünkü bu sırada Küçük Muhammed Han hayatta değildi. Ebulhayr Han'ın savaşı kazanmasında Türklerde eskiden beri kullanılan Yada taşının da etkili olduğu bilgisi de Kuhistanı'de geçmektedir. Ebulhayr Han yadacıları toplamış, onların yaptığı büyü sayesinde Ahmed ve Mahmud hanların ordusu felakete uğramıştır (Materialı..., 1969, 154).

Bütün bunlara rağmen Mahmud Han ile Ahmed Han kesin olarak yenilgiye uğratılmış değillerdi. Her ne kadar büyük kayıplar vermiş olsalar da muhtemelen Astarhan yönüne kaçmış ve şehrin surlarının arkasına sığınmışlardı (Kenzheakhmet, 2017, 779). Özbekler büyük bir ganimet ele geçirdiler. Ele geçirilen ganimetler arasında hayvan sürüleri, çadırlar ve diğer eşyalar; ayrıca çok sayıda esir de vardı (Ahmedov, 1965, 52). Ebulhayr Han'ın bölgedeki hanlar üzerinde kesin zafer kazanmasına rağmen bu bölge ile ilişkileri oldukça kısıtlı idi. Ebulhayr Han'ın esas fetih bölgesi bu dönemde Timurluların elinde bulunan Sır-Derya bölgesiydi (Klyashtorny ve Sultanov, 2004, 228).

Ebulhayr Han adına hutbe okunmasından ve sikke bastırılmasından sonra Ordu-Bazar hanının himayesi altına alındı. Böylece Ordu-Bazar ve Ahmed Han'ın ulusu fiilen Ebulhayr'ın topraklarına katılmış oldu. Ordu-Bazar'ın tam

olarak nerede bulunduğunu bilemiyoruz. Genellikle hanların karargâhına bu ad verilirdi. Ayrıca hanların birden fazla Ordu-Bazar'ı olurdu. Örneğin Mamay ile onun kukla hanları Abdullah ve Muhammed Bulak'ın Rus kroniklerine göre birkaç Ordu-Bazar'ı vardı. Burada söz konusu olan Ordu-Bazar, kaynakların belirttiği bir zamanlar Batu Han'ın ana karargâhının bulunduğu yer şeklinde kaydın olmasıdır. Ancak Batu'nun Ordu-Bazar'ının gerçekten söz konusu yer olup olmadığını kesin olarak söylemek zordur (Ahmedov, 1965, 52-53).

Neticede Ebulhayr Han, Altın Ordu'daki iç çekişmelerin ve karışıklıkların artmasından ustalıkla yararlanarak Deşt-i Kıpçak'ın orta kesimindeki konumunu önemli ölçüde güçlendirdi. On üç yıl boyunca (1434-1446) Ebulhayr, hâkimiyetini genişletmek amacıyla büyük savaşlar yürütmedi. Bunun birkaç sebebi vardı. Birincisi, İbak Han, Bureke Sultan, Canibek ve Kerey gibi birçok sultanın Ebulhayr'a itaat etmemesi ve hanın yükselişini ilk günlerinden itibaren kabul etmeyererek onunla mücadele etmesidir. Ebulhayr'ın en aktif rakibi Mustafa Han'dı; Mustafa Han daha sonra Mangıtların büyük bir kısmını kendi tarafına çekmeyi başardı. İkincisi, Ebulhayr özellikle Seyit Ahmed'den ve bilhassa o sırada Özbeklerin topraklarının güneybatısında göç etmekte olan Ahmed Han'dan çekiniyordu. Ahmed Han kuvvetlerini topluyor ve İkri-Tub'daki ağır yenilginin intikamını almak için uygun bir fırsat kolluyordu (Ahmedov, 1965, 55).

5. Sır-Derya Bölgesine Yöneliş ve Yeni Fetih Politikası

XV. yüzyılın 40'lı yıllarının ortalarında Ebulhayr Han yeniden fetih seferlerine başladı. Sır-Derya'nın orta kesimindeki bölgeye harekât düzenledi. Buna hem Timur İmparatorluğu'nda hem de komşu Moğulistan'da iç çekişmelerin ve karışıklıkların artması elverişli bir zemin hazırlamıştı (Manz, 2022, 308). Ayrıca 1446 yılında Ebulhayr, bozkırdaki en güçlü rakibi Mustafa Han üzerinde de büyük bir zafer kazanmıştı.

Bilindiği gibi XV. yüzyılın 20'li yıllarının başlarında Şahruh, daha önce Timur İmparatorluğu'na bağlı olan bölgelerin büyük bir kısmı üzerindeki iktidarı kendi elinde toplamayı başardı. Bununla birlikte hükümdarlığı boyunca kendi hanedanının üyeleriyle mücadele etmek zorunda kaldı. Sultan Muhammed, Kaydu, İskender ve Muhammed Cuki gibi kişiler ayrı ayrı bölgelerin yöneticileri hâline geldikten sonra kendilerini bağımsız sayıyor, zaman zaman han

otoritesine ve birbirlerine karşı ayaklanıyorlardı. Ayrıca Şahruh, Kara Koyunlu Türkmenleriyle ve Hurufilerle, ayrıca aşırı Şii akımların diğer temsilcileriyle de mücadele etmek zorunda kaldı (Ahmedov, 1965, 56). Böylece Şahruh, iç karışıklıklar sebebi ile adeta eli kolu bağılı durumda kaldı ve Özbeklerin Sır-Derya havzasına yönelik akınlarını engelleyemedi.

Moğulistan'da ise Üveys Han'ın ölümünden sonra (1427/28) iç karışıklıklar ve düzensizlikler ortaya çıktı. İdarecilerin çoğu Üveys Han'ın küçük yaştaki oğlu İsen Buga'yı desteklemiş, bunun sonucunda tahtın asıl varisi olan Yunus (o sırada 13 yaşındaydı) Semerkand'a kaçmak zorunda kalmıştı. Böylece yıllarca ülkede tam bir anarşi hâkim oldu. Uluğ-Kul çevresini yöneten Duğlat emirleri bağımsızlıklarını ilan etti ve İsen-Buga Han'ın otoritesini tanımak istemediler. Aksu ve Kuşpay'da ise iktidarı Emir Sagid Ali ele geçirdi. Turfan beyi Timur Uygur, küçük yaştaki hana naip olarak atandı; fakat kısa süre içinde bütün iktidarı kendi elinde topladı. Moğulistan'daki parçalanma öyle bir noktaya ulaşmıştı ki idareciler tamamen kendi hâllerine bırakılmış, birçok bey kendisini tamamen bağımsız olarak görmeye başlamıştı. Bu beylerden biri, Duğlat boyundan Mirkarim-Berdi, hanın merkezî otoritesinden ayrılarak bugünkü Kırgızistan topraklarında bulunan Ala-Buga'da bir kale inşa etti ve buradan Andican ve çevresine akınlar düzenledi. Mir Hak-Berdi adlı başka bir emir ise Issık Göl civarında yerleşmiş ve Türkistan (Yesi) ile Sayram şehirlerinin çevresini yağmalamaya başlamıştı. Çaras ve Barın boylarının liderleri o sırada Çu vadisinde hüküm süren Kalmuk tayşisinin (prensini) hizmetine girdiler. Kalguçı ve Bulgaçı boylarının liderleri ise Ebulhayr Han ile birleştiler. Geri kalanlar ise Moğulistan'ın çeşitli bölgelerine dağıldılar.

İsen Buga Han 1434/35 yılında Aksu ve Kaşgar'da konumunu güçlendirmeyi başardı, fakat diğer bölgelerin yöneticileri ona itaat etmiyor ve bağımsız hareket etmeyi sürdürüyorlardı. XV. yüzyılın ilk yarısında Moğulistan'daki bu durum, Sır-Derya'nın orta kesimlerinde Özbeklerin başarı kazanmasına büyük ölçüde yardımcı oldu (Ahmedov, 1965, 56-57).

Ebulhayr Han, Şahruh'un karşı karşıya bulunduğu güçlüklerden ve Moğulistan'daki siyasi parçalanmışlıktan ustalıkla yararlanarak, 1446 yılında Sır-Derya'nın her iki kıyısında bulunan Ak-Kurgan, Arkuk, Uzgend, Sığınak ve Suzak gibi önemli şehir ve kaleleri ele geçirdi (Bregel, 1983; Materialı..., 1969,

158-159). 1446 yılından itibaren Sığınak, Özbek devletinin başkenti oldu ve bu devletin yıkıldığı 1468 yılına kadar bu konumunu korudu. Bu bölgenin güneyinde Ebulhayr döneminde kalıcı fetihler yapılamadı. Hatta yakınındaki Yesi (bugünkü Türkistan) şehri bile Timurluların elinde kaldı. Buna rağmen Özbekler tarafından sık sık Buhara ve Semerkand'a kadar uzanan akınlar düzenlendi (Alan, 2020, 139; Barthold, 1986, 135;).

Ebulhayr Han, oluşturduğu Özbek Hanlığı'nın devamlılığını sağlamak için Sır-Derya bölgesine yöneldi. Fakat bu bölge Özbeklerin zayıf devlet yapısını derinden sarstı. Özbekler, söz konusu bölgede Timurlular ve Moğullara karşı tam hakimiyet kuramadı ve Ebulhayr'ın ölümüyle iktidar mücadeleleri ortaya çıktı (Kılıç, 1999, 65).

Özbekler Sır-Derya'ya ulaştıktan sonra Timur İmparatorluğu ile doğrudan komşu oldular ve Timurlular arasındaki taht mücadelelerine aktif biçimde karışmaya başladılar. Ayrıca yağma ve talanla sonuçlanan sürekli akınlarıyla Maveraünnehir'in yerleşik bölgelerindeki halkı devamlı rahatsız ettiler.

XV. yüzyılın 30-40'lı yıllarında Ebulhayr, özellikle Cengiz soyundan gelen sultanlar olmak üzere Özbek boy beylerinin ayrılıkçı eğilimleriyle çetin bir mücadele yürütmek zorunda kaldı. O, han otoritesine karşı çıkan bazı beylerin ayaklanmalarını acımasızca bastırdı. Bu duruma rağmen Ebulhayr, bazı sultanların direncini tamamen kıramadı. Barak'ın oğulları Kerey ve Canibek, Hacı Muhammed Han'ın oğlu İbak Han ve Yedigâr Sultan'ın oğlu Bureke Sultan Ebulhayr'a mağlup olmayan nüfuzlu liderlerdi. Kaynaklar bu liderlerin Ebulhayr'ın otoritesine karşı açık mücadeleleri hakkında ayrıntılı bilgi vermez, fakat malum olduğu üzere Ebulhayr onların direncini kırmayı başaramamıştır (Ahmedov, 1965, 59-60). Kazak Hanlığı'nın temellerini atan Canibek ve Kerey'in başlangıçta Ebulhayr'a bağlı oldukları fikri mevcuttur (Togan, 1981, 36). Fakat, Ebulhayr'ın merkezine gidip, ona tabi olan beylerin ve sultanların arasında Canibek ve Kerey'den bahsedilmez. Bureke Sultan'ın ulusu (ulusunun yeri tam olarak belirlenememekle birlikte Sır-Derya'nın aşağı kesimlerinde olması muhtemeldir) XV. yüzyılın 80'li yıllarında Sır-Derya'nın aşağı kesimlerinde göç etmekteydi. XV. yüzyılın 50'li yıllarının sonunda, Uluğbek'in torunu ve Abdülatif'in oğlu olan Muhammed Cuki, Semerkand tahtını ele geçirmek amacıyla Ebulhayr Han'dan yardım istediğinde, Ebulhayr'ın Bureke Sultan ile Pişkade

Oğlan'a Muhammed Cuki ile Ebu Said Mirza'ya karşı harekete geçmelerini emretti (Ebülğazi, 2020, 137). Fakat Bureke Sultan kendi isteğiyle Muhammed Cuki ile Maveräünnehir'e gitti, Ebulhayr Han ise yalnızca Muhammed Cuki'ye yardım etmek üzere Pişkade Oğlan komutasında küçük bir birlik göndermekle yetindi. Muhammed Cuki, Ebulhayr'dan büyük miktarda yardım alamadığı için Semerkand kuşatmasını kaldırmak zorunda kaldı (Barthold, 1986, 135; Barthold, 1979, 84). Bureke Sultan, İbak Han, Kerey ve Canibek gibi Ebulhayr'ın hiçbir seferine katılmadı. Ayrıca Ebulhayr'ın biyografisinde, ona hizmet eden sultanların, oğlanların, bahadırların, beylerin ve diğer emirlerin tam listesi verilmesine rağmen Bureke Sultan'ın adı bir kez bile geçmemektedir (Ahmedov, 1965, 61; Gömeç, 2022, 94).

Kerey ve Canibek, babaları Barak'ın Gök Orda'daki (Özbek ulusundaki) hâkimiyetini miras aldılar. Kaynaklar XV. yüzyılın 50'li yıllarının ikinci yarısına kadar onlar hakkında hiçbir bilgi vermez. Bu yıllar boyunca nerede bulundukları bilinmemektedir. Her hâlükârda XV. yüzyılın 40'lı yıllarında Sır-Derya bölgesinde değillerdi. Onlar eğer Gök Orda'ya bağlı şehirlerden birinde bulunsalardı, kuvvetleri o sırada Atbasar nehri kıyısında Mustafa Han ile yapılan büyük savaşta önemli ölçüde zayıflamış olan Ebulhayr'a mutlaka karşı koyarlardı. Nitekim iyi tahkim edilmiş Sığınak şehri Ebulhayr'a savaşmadan teslim olmuştu. Ebulhayr aynı kolaylıkla Ak-Kurgan, Arkuk, Uzgend ve Suzak'ı da ele geçirmişti (Ahmedov, 1965, 61). Ayrıca bu durum Canibek ve Kerey'in henüz Ebulhayr'ın karşısına çıkacak kadar güçlü olmadıklarını da göstermektedir. Muhtemelen onlar, Ebulhayr'dan kaçarak, bir sığınak aramaktaydılar. Zamanla Batı Moğulistan, Ebulhayr'dan kaçanlar için sığınak noktası hâline geldi. Muhammed Haydar, kaçak sultanlar arasında Kerey Han ve Canibek'ten başka Çu vadisinde sığınak bulan başka sultanların da bulunduğunu yazmaktadır. İşte burada gelecekteki Kazak Hanlığı'nın temeli atıldı (Suleimenova ve Zhumabaev, 2025, 44). Onun kurucuları olarak adı geçen sultanlar Kerey ve Canibek kabul edilir ve Kazak Hanlığı'nın kuruluş yılı ise 1465-66 yılı kabul edilir (Togan, 1981, 36).

Ayrılıkçıların Ebulhayr Han'a ve onun devletine karşı en büyük hareketi, önde gelen Özbek hanlarından Mustafa Han ile ittifak kurarak Ebulhayr'a savaş ilan etmeleri olmuştur. Mustafa Han, 1428 yılında Ebulhayr'ın yüksek hâkimiyetini kabul etmişti. Ancak daha sonra gelişen olaylara bakıldığında

Mustafa Han'ın Tura'dan kendi ulusuna gitmek üzere serbest bırakılmasından sonra Ebulhayr'ın yanına geri dönmediğini ve bağımsız bir hükümdar gibi davrandığını görmekteyiz. Kaynağımızın verdiği bilgilere göre Mustafa Han, İşim nehri ve onun kolu olan Atbasar havzasında göç etmekteydi (Ahmedov, 1965, 62-63). Özbek liderleri Ebulhayr Han ile Mustafa Han arasındaki savaş Atbasar'ın sol kıyısında meydana geldi ve savaş son derece kanlı geçti. Savaş sonucunda Mustafa Han kesin bir yenilgiye uğradı. Bu savaşta Mustafa Han'ın kayıpları için 4500 rakamı verilir ve bunların yaklaşık 1000'inin ileri gelen kişiler olduğu söylenir. Neticede Mustafa Han Mangışlak'a kaçtı ve muhtemelen daha fazla takip edilmekten korktuğu için Ebulhayr'ın yüksek hakimiyetini tanımak zorunda kaldı. Ancak bu bağlılık sözde kaldı. Mustafa Han'ın 1457 yılında Kal-muklara karşı yapılan savaşta Ebulhayr'ın yanında yer alması, göçebelerin hayatında büyük önem taşıyan ganimet elde etme beklentisiyle açıklanabilir (Ahmedov, 1965, 63-64).

1446 yılı sonbaharında Ebulhayr Han Sığınak'ı ele geçirmiş ve kışı burada geçirmişti. Ertesi yılın baharında (1447) Ebulhayr Han, Şahrüh'un öldüğünü ve Uluğbek'in Maveräünnehir'den ayrıldığını öğrenince, yaylağa göç etme planını iptal etmiş ve aceleyle Semerkand üzerine yürümüştür. Özbekler, Semerkand'ın şehir kapılarına kadar gelmiş ve şehri her taraftan kuşatmışlardır. Bu sırada Semerkand ve Buhara çevresindeki köyler tamamen yağmalandı. Özbekler, Timurlu hükümdar ailesine ve onların yakınlarına ait neredeyse bütün mülklerini ve bahçeleri yağmalayıp tahrip ettiler. Bunlar arasında ünlü Bağ-i Meydan bahçesi ve burada bulunan Mirza Uluğbek'in sarayı da vardı (Ahmedov, 1965, 101; Yolsever, 2021, 624).

Bu sırada Timurlular arasında iç karışıklar meydana geldi. Timurlu Abdüllatif Mirza'nın öldürülmesinden sonra Sultan Ebu Said, Buhara'da küçük bir birlik toplayarak Semerkand'ı ele geçirmek için yeni bir girişimde bulundu. Ancak Abdullah'a yenildi, bozkıra kaçtı ve uzun süre Maveräünnehir ve Türkistan sınırlarında kaçak hayatı yaşadı (Salduz, 2026, 115).

Enerjik ve girişimci bir kişi olan Ebu Said, Ebulhayr Han ile Nakşibendi tarikatının nüfuzlu lideri olan ünlü Hoca Ahrar ile anlaşarak Özbek desteğini elde etti (Ahmedov, 1965:101). Daha sonra Ebu Said, Ebulhayr Han ile ittifak kurdu ve onunla Semerkand üzerine ortak bir sefer düzenleme konusunda

anlaştı (Materialı..., 1969, 107; Nusret-Name, 2022, 177). Bu ittifak kurulurken Ebu Said'in bizzat Ebulhayr Han'ın otağına gidip gitmediğı meselesi konusunda kaynaklarda görüş birliğı yoktur. Bununla birlikte, henüz iktidarı ele geçirmemiş bir isyancı şehzadenin çağrısı üzerine, üstelik bu çağrı önemsiz bir kişı aracılığıyla iletilmişken, gururlu ve kendine güvenen bir bozkır hanının tüm ordusuyla onun yanına gelmesi pek olası görünmemektedir. Daha muhtemel olan, Ebu Said'in bizzat Ebulhayr'ın otağına gitmesi ve Özbek hanının öne sürdüğü şartları kabul etmesidir. Ancak bundan sonra Özbek hanının onunla sefere çıkmayı kabul etmiş olması mümkündür. Burada dikkat çekici olan hem Timurlu döneminin hem de Özbekler döneminin tarihçileri, yardım ve destek arayan birçok Timurlu mirzanın bizzat Ebulhayr Han'a başvurduğunu belirtirler. Bunlar arasında Muhammed Cuki, Alaüddevle ve Sultan Hüseyin sayılmaktadır. (Ahmedov, 1965, 129-130; Nusret-Name, 2022, 177).

Ebu Said, Ebulhayr ile görüşmek isteğini bildirdiğinde birkaç gün boyunca hanın görevlendirdiğı kişiler tarafından sıkı bir gözetim altında tutuldu. Ancak bu görevli kişiler hana, şehzadenin zengin, akıllı, cesur ve devlet yönetmeye ehil olduğunu bildirdikten sonra han onu kabul etmeye layık gördü. Ebulhayr, devlet erkânıyla yaptığı istişareden sonra, Ebu Said ile Semerkand üzerine yürümeyi kabul ettiğini açıkladı (Ahmedov, 1965, 131).

1451 yılı yazında, Ebu Said ile Özbeklerin Semerkand üzerine ortak seferi gerçekleşti. Özbek ordusunun Semerkand seferi zorlu geçti. Bu durumu kanıtlayan rivayet, 'Cizak bozkırındaki yüksek sıcaklık sebebiyle Özbekler yağmur taşı (yada) kullanarak yağmur yağdırmak zorunda kaldılar' şeklindedir (Bregel, 1983). Özbek ordusunun başında bizzat Ebulhayr Han bulunuyordu. Mirza Abdullah ile Ebu Said arasındaki savaş, 10 Haziran 1451'de, Bulungur Nehri kıyısındaki Kutvan mevkiinde meydana geldi. Sonunda Mirza Abdullah yenilgiye uğradı ve Sultan Ebu Said'in emriyle öldürüldü (Erdoğan, 2023, 124; Materialı..., 1969, 151-153). Böylece Özbeklerin büyük çaplı yardımıyla Ebu Said Semerkand'ı ele geçirdi. Ebu Said'in şehre girmeden önce Özbekleri aldatarak onları hediyelerle uzaklaştırdı. Ebu Said, Özbeklerin şehre girmeleri halinde halkı yağmalayacaklarından, şehre büyük zarar vereceklerinden ve bunun şehir halkının hoşnutsuzluğına yol açacağından korkuyordu.

Ebu Said'in birlikleri ile Özbek kuvvetleri Kuhak'ı geçerek Semerkand kapılarına yaklaştıklarında, Ebu Said'in önerisiyle kısa bir mola verildi ve atlar sulanıp yemlenmek üzere durduruldu. Bu mola sırasında Ebu Said fırsatı değerlendirerek hızla şehir kapılarına doğru ilerledi ve maiyetiyle birlikte içeri girdi. Özbekler ise şehir kapılarının dışında kaldılar ve şehre sokulmadılar (Ahmedov, 1965, 132; Bregel, 2022, 350). Şehrin dışında kalan Özbeklere Ebu Said tarafından gönderilen büyük hediyelerle birlikte, başlarında Şeyhülislam Hoca Fazleddin'in bulunduğu yüksek devlet görevlileri ve din adamları geldiler. Ebu Said her gün Özbek hanına değerli hediyeler gönderdi. Ayrıca onun Deşt-i Kıpçak'a dönmesinden hemen önce, merhum Uluğbek'in kızı Rabia Sultan Begim'i eş olarak verdi (Barthold, 1986, 135).

Özbekler, Ebu Said'in Semerkand tahtını ele geçirmesine yaptıkları yardım karşılığında cömertçe ödüllendirildiler. Bunun yanında Semerkand çevresini de yağmaladılar ve kendi ülkelerine geri döndüler (Ahmedov, 1965, 132-133). Ebulhayr'ın Semerkand seferi her ne kadar Timurlu Ebu Said'e yardım gibi görünse de esas maksadı Timurlu sultanlar arasındaki iç mücadeleden faydalanmaktı (Dale, 2022, 320; Omorov, 2012, 11). Ebulhayr'ın sürekli Timurluların iç işlerine karışma eğiliminde olması ve ömrünün sonlarında yine Timurlu Sultan Hüseyin'e (Baykara) yardım etme kararı alması hep bu maksada yönelik faaliyetleri idi.

6. Kalmuk Yenilgisi ile Özbek Hanlığının Zayıflaması ve Ebulhayr Han'ın Ölümü

1457 yılının baharında Uz Timur Tayşı'nın komutasındaki Kalmuklar Sır-Derya kıyılarına geldiler. Sığınak ve Kök-Kaşane yakınlarında bulunan Nur-Tukay adlı yerde Kalmuklar ile Özbekler arasında kanlı bir savaş meydana geldi ve bu savaşta Özbekler ağır bir yenilgiye uğradılar (Materialı..., 1969, 393). Ayrıca bu ağır yenilgi ile Özbekler arasındaki ayrılıklar da artmaya başladı (Berber, 2021, 18). Bu savaşa Mustafa Han da katılmıştı. Bu durum hem Kalmukların hem de Ebulhayr'ın savaşa dikkatli biçimde hazırlandıklarını göstermektedir. Bu çatışmada Özbek ordusunun önde gelen kumandanlarından Bahtiyar Sultan ile Ahmed Sultan hayatlarını kaybettiler (Ahmedov, 1965, 63-64). Ebulhayr, kalan kuvvetleriyle geri çekilmek zorunda kaldı ve Sığınak şehrinin surları arkasına sığındı. Kalmuklar ise Yesi (Türkistan), Taşkent ve

Şahruiye şehirleri başta olmak üzere Sır-Derya'ya kadar yağmaladıktan sonra Çu vadisine çekildiler (Barthold, 1979, 84). Ebulhayr, Kalmuk yenilgisinden sonra bir müddet bu ağır yenilginin yaralarını sarmaya çalıştı. Ayrıca kendisini terk etmeyen beylere ve sultanlara yüksek mükafatlar ve rütbelere verdi (Materialı..., 1969, 170-171; Safargaliyev, 1960, 211).

1459/60 yılında Ebulhayr'ın oğullarından Şah Budak öldürüldü. Ebulhayr, Şah Budak'ın öldürülmesi üzerine ulus dahilinde sükuneti sağlamak için sultanlara karşı büyük bir mücadele başlattı (Yorulmaz, 2016, 445). Ebulhayr'ın sultanlara ve boy beylerine karşı başlattığı sert müdahaleden kurtulanlar da ondan uzaklaşmaya başladı. Ayrıca Ebulhayr'ın bu şiddetli tazyiği sultanların ve beylerin ondan kaçıp, Kazak (Özbek-Kazak) Canibek ve Kerey'e sığınmalarına sebep oldu. Bu durum Ebulhayr'ın hanlığını sağlam temeller üzerine oturtamamasının bir başka sebebiydi (Eski Devirlerden..., 2013, 210; Kumekov, 2007, 59).

Bir başka Timurlu Sultan olan Sultan Hüseyin'in bu dönemde Harezm'deki faaliyetleri hakkında bilgi yoktur. Büyük ihtimalle 1465 yılında Ebu Said onu Harezm'den çıkarmayı başarmıştır, fakat 1467 yılında Sultan Hüseyin yeniden orada ortaya çıktı. Sultan Hüseyin Deşt-i Kıpçak tarafından Harezm'e gelmiştir. Onun Ebulhayr Han'ın otağında bulunup bulunmadığını kesin olarak bilmiyoruz. Ancak Deşt-i Kıpçak'ta önemli bir kuvvet toplamayı başarmış ve Ürgenç'i kolayca ele geçirmişti. Fakat Ebu Said'in üstün kuvvetlerinin baskısı karşısında, Sultan Hüseyin yeniden Deşt-i Kıpçak yönüne çekilmiş ve Ebulhayr Han'ın yanına gitmiştir. Ebu Said, Mugan bozkırında (Azerbaycan) son derece zor bir durumda bulunduğu sırada, Sultan Hüseyin Harezm, Nesa ve Abiverd taraflarından ortaya çıkmıştır. Sultan Hüseyin, Ebu Said'in 1469 yılında Azerbaycan seferi sırasında ölmesinden sonra Herat'ı ele geçirdi (Ahmedov, 1965, 145).

Özbek devlet erkanının katıldığı bir mecliste, Sultan Hüseyin'e askeri yardım yapılmasına karar verildi. Ancak Ebulhayr Han'ın hastalanması ve ardından ölmesi, bu kararın uygulanmasına engel oldu. Ebulhayr Han, 1468 yılında felç (Maraz-ı feleç) geçirerek öldü veya düşman akrabaları tarafından öldürüldü. Ebulhayr'ın ölüm yeri olarak bugünkü Almatı yakınlarında Ak-Kışlak mevkisi gösterilir (Bregel, 1983). Sultan Hüseyin de Ebulhayr'ın ölümünden

sonra Deşt-i Kıpçak'tan ayrıldı ve Özbeklerden beklediği yardımı alamadı. Ayrıca Ebulhayr'ın Timurluların taht mücadelelerine karışması onun kendi topraklarının doğu bölgelerinde hakimiyetini güçlendirmişti (Develi, 2018, 36-37; Erdoğan, 2023, 138).

7. Ebulhayr Han'dan Sonraki Gelişmeler ve Genel Durum

Ebulhayr Han'ın ölümünden sonra Özbek Hanlığı büyük karışıklıklar içine sürüklendi. Artık Özbekler parçalanarak güneye yönelmeye başladılar. Bu durum Özbeklerin Timurluların iç mücadelelere yeniden müdahale etmelerini ve onların Horasan'a sefer düzenlemelerini engelledi (Ahmedov, 1965, 145).

Ebulhayr Han'ın ölümünden sonra bu devletin siyasi bakımdan dağılması geçici bir siyasi durum yaratmış ve XV. yüzyılın sonlarına doğru yeni siyasi teşekküller ortaya çıkmıştır. Bunlardan başlıcaları; Muhammed Şibani Han'ın başında bulunduğu Özbek Hanlığı ve Burunduk Han'ın önderliğindeki Kazak Hanlığı'dır (Ahmedov, 1965, 149-150).

XV. yüzyıl boyunca ve XVI. yüzyılın başlarında Özbekler ile Timurlular arasında Harezm için yürütülen silahlı mücadele iki taraf arasındaki siyasi ilişkilerin önemli yönlerinden birini oluşturdu. Özbekler XV. yüzyılda iki kez (1431 ve 1435 yıllarında) Harezm'i ele geçirmişlerdir. Ancak Özbek boy beyleri arasında ayrılıkçı hareketlerin güçlenmesi ve Cuci soyundan gelen hanların Ebulhayr Han'a karşı faaliyete girişmesi nedeniyle Harezm'i terk etmek zorunda kalmışlardır. Bu duruma rağmen XV. yüzyılın 1440'lı yıllarında Özbekler Harezm'in güneybatı kısmını Timurlulardan koparmış ve burada uzun süre tutunmayı başarmışlardır. Özbeklerin son olarak 1505 yılında Harezm'i tamamen ele geçirdiğini görüyoruz (Ahmedov, 1965, 151).

Ebulhayr'ın ölümüyle tebaası en büyük oğlu Buruc Oğlan'ın etrafında toplandı. Kazak liderleri olan Kerey ve Canibek hanların çok güçlendiğini gören Buruc Han, onlardan uzakta olmanın daha iyi olacağını düşündü ve Türkistan'a doğru göç etti (Çelik, 2022, 296). Buruc Oğlan adını M. H. Duğlat verir (Duğlat, 2006, 257), fakat Ebulhayr'dan sonra Özbeklerin liderliğini Şeyh Haydar almıştır. Buruc adı Şeyh Haydar'ın lakabı veya lakaplarından biri olabilir. Şeyh Haydar, Moğullarla savaşta mağlup oldu ve öldürüldü. Onun

öldürölmesi ile Ebulhayr Han neslinden gelen bütün sultanlar farklı yönlerde dağıldılar (Duğlat, 2006, 257).

8. Özbek Hanlığının Devlet Yapısı

Ebulhayr Han'ın ölümünden (1468) kısa bir süre sonra Özbek Hanlığı dağıldı. Muhammed Haydar Özbeklerin durumu ile ilgili şöyle yazmaktadır: *'Ebulhayr Han'ın ölümünden sonra Özbek ulusu karışıklığa düştü ve aralarında sürekli çekişmeler başladı. Çoğu Canibeg Han ve Kiray Han'ın zümresine katıldılar. Sayıları 200 bin kişi kadardı ve Özbek-Kazak adını aldılar'* (Duğlat, 2006, 246). Bu zümre ileride Kazak (Özbek - Kazak / Kırgız - Kazak (Kaysak)) Hanlığı adını alacak siyasi teşekkülün temelini attı.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Ebulhayr Han, yaptığı fetihler sonucunda hem göçebe hem de yerleşik nüfusun yaşadığı geniş bir bölge üzerinde hâkimiyet kurmuştu. Özbek Hanlığı'nın sınırları kuzeyde Tura'ya, güneyde Aral Denizi'ne ve Sır-Derya'nın aşağı kesimlerine, ayrıca Harezm'in batı kısmına kadar uzanıyordu. Doğudaki sınırı Savran civarından geçiyor, batıda ise Yayık (Ural) nehri ile komşu oluyordu. Kısacası bu hanlık, bugünkü Kazakistan'ın büyük bir bölümünü, Batı Sibirya'yı ve Harezm'in güneybatı kesimini içine alıyordu (Koç, 2021, 357). Ebulhayr, yeni fethedilen bölgeleri, ailesinin üyelerine mülk olarak veriyordu. Bunun dışında benzer bölgeler Cengiz soyundan olmayan bazı boy beylerine de veriliyordu (Ahmedov, 1965, 93).

Kaydettiğimiz gibi Ebulhayr, han seçildiği sırada birçok boy tarafından desteklenmişti. Bu sebeple Ebulhayr, boy beylerinin çıkarlarını gözetmek zorundaydı ve boy beylerini memnun etmek için komşu tarım bölgelerini hâkimiyeti altına almak için büyük çaplı seferler düzenledi (Klyashtorny ve Sultanov, 2004, 226). Bu boylar ve onların liderlerinin çoğunluğu 1457 yılına kadar onu aktif biçimde desteklemiş olsalar da gerçekte güç büyük ölçüde boy beylerinin elinde bulunuyordu. Bu beyler kendi askerî birlikleriyle yalnızca sefer öncesinde hanın otağına gelirler ve sefer bittikten sonra ise ayrılırlardı.

Devletin ekonomik hayatı diğer bozkır Türk devletlerinde olduğu gibi hayvancılığa dayanıyordu. Hayvancılığın yanında diğer ekonomik faaliyet ise ticaret idi. Hanlığın ilk merkezi olan Tura ticaret yolu üzerindeydi ve özellikle kürk ticareti için önemli bir kavşak noktasıydı. Hanlığı ikinci merkezi olan Sığmak şehri de Çin'den gelen ticaret yolunun önemli duraklarından biriydi.

Ebulhayr'ın bölgedeki önemli ticaret merkezlerine hâkim olmasına rağmen tairlerle ilişkileri hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır (Tuğrul, 2025, 152-154).

Hanlığın askeri teşkilatı diğer uluslarda olduğu gibi geleneksel olarak sağ kol, sol kol ve merkez kuvvetleri olarak teşkilatlanmıştı (Tuğrul, 2025, 152). Bu durumun sebebi ise Mirza Haydar Duğlat'ın da kaydettiği gibi göçerilerin hayat tarzının tarih boyunca çok fazla değişmemesidir (Duğlat, 2006, 451-452).

Hanlığın yönetiminde din adamları da büyük nüfuza sahipti. Din adamı olan Kul Muhammed Seyit ve Kara Seyit, Ebulhayr'ın yakın danışmanlarıydı ve devlet hayatında önemli rol oynuyorlardı. Bu durum şu örneklerden anlaşılmaktadır: 1431 yılında Ebulhayr Han, Harezm seferi öncesinde boy beylerini ve sultanları bir toplantıya çağırdı. Bu toplantıda birçok boy beyi, böyle bir seferin Şahrüh ile ciddi sorunlara yol açabileceği gerekçesiyle sefere karşı çıktı. Ancak adı geçen din adamları hanı desteklediler ve sefer yapılması gerektiğini savundular. Bunun üzerine diğer bütün beyler de istemeyerek de olsa sefere çıkmayı kabul etmek zorunda kaldılar. Başkadılık görevini Ebulhayr Han döneminde Kul Muhammed Seyit yürütmekteydi. Muhammed Şibani Han'ın Semerkand'ı ele geçirmesinden sonra ise bu göreve Kemaleddin Hoca Kalan atanmıştır (Ahmedov, 1965, 99-101).

Görüldüğü gibi şehirlerin ele geçirilmesi faaliyeti ile Ebulhayr Han'ın kurduğu hanlığın geçici bir ittifak olmaktan çok kalıcı bir han otoritesi kurmaya yönelik olduğunu görebiliriz. Fakat boy beyleri ve sultanların han otoritesine tabi olmak istememeleri, Ebulhayr'ın maksadına ulaşmasına engel oldu. Ebulhayr'ın hanlığı ananevi bozkır Türk-Moğol devlet yapısına sahipti. Çünkü halkın ve beylerin devlet tecrübesi ananevi Türk devlet yapısından ibaretti. Bu durum Doğu Deşt-i Kıpçak'a Özbeklerden sonra hâkim olan Kazaklarda da devam etti.

Sonuç

Ebulhayr Han'ın kurduğu hanlık, genel olarak Cengiz Han'ın idari düzenlemesine göre Ak Orda'ya bağlı Gök Orda topraklarında kuruldu. Ak Orda'nın zayıflayıp, bölgeden çekilmesi ile XIV. yüzyılın sonu XV. yüzyılın başlarında Gök Orda topraklarında daha önce hakimiyette olmayan Şibani neslinden hanlar ve sultanlar güçlenmeye başladı. Fakat Şibani neslinden hanların ve

sultanların güçlenmesi, bölgede sükuneti sağlamadı. Aksine bölgedeki hakimiyet mücadelelerini şiddetini artırdı. Şibani neslinden gelen hanlar ve sultanların arasındaki mücadelelerin yanında Tokay Timur neslinden gelen hanlar hakimiyette söz sahibi idi. XV. yüzyılın ilk yarısında Tokay Timur neslinden Barak Han, Şibaniler karşısında güçlü bir rakipti. Barak Han'ın Mangıtlar ile girdiği mücadele neticesinde öldürülmesi (1428) ile Şibaniler arasındaki mücadeleler daha da alevlendi. Siyasi kargaşanın hâkim olduğu bu dönemde Şibani neslinden Cumaduk Han ile boy beyleri ve sultanların arasındaki güvensizlik, iç çatışmaları bütün şiddeti ile devam etmesine sebep oldu. Cumaduk Han'ın kendisine isyan eden Mangıtlarla yaptığı savaşta öldürülmesi, genç Ebulhayr'ın Şibani (Özbek) tahtına giden yolunu açtı. Aslında Ebulhayr, siyasi istikrarın olmadığı Şibani (Özbek) Ulusundaki dahili kargaşayı sona erdirmek için boy beyleri ve sultanların çoğunun ortak kararı ile tahta çıkarıldı. Ebulhayr, Cumaduk Han döneminde devlet idareciliği ve ordu komutanlığı konularında kendini göstermiş olması da onun tahta çıkarılmasında etkili oldu. Bu sebeple Ebulhayr'ı destekleyenlerin sayısının oldukça fazla olduğunu söyleyebiliriz.

Genç Ebulhayr, tahta çıktığı andan itibaren ulusunu kendi hakimiyeti altına almaya çalıştı. Ebulhayr, ilk olarak Sibirya'da hakimiyetini kurdu ve kısa zamanda Timurluların hakimiyetindeki yerleşik bölgelere seferler düzenlemeye başladı. Ebulhayr'ın güneye Timurluların ülkesine seferler düzenlemesindeki maksadı, kendisine destek verenleri ganimet ile memnun etmektir. Bu amaçla Ebulhayr, Harezm'e sefer düzenledi. Fakat Astarhan'daki Ahmed ve Mahmud Hanların Ebulhayr'a karşı ittifak kurması, onun ivedilikle ülkesine dönmesine ve kendisine karşı oluşan ittifakı dağıtmakla meşgul olmak olmasına neden oldu. Ebulhayr, Ahmed ve Mahmud Hanlar karşısında başarılı olduktan sonra tekrar yönünü güneye çevirdi. Ebulhayr, uzun süre Timurlu topraklarını ele geçirmek için mücadele etse de bu amacına tam olarak ulaşamadı. Ebulhayr ve ona bağlı Özbeklerin Sır-Derya bölgesindeki seferleri yıllık yağma seferlerine dönüştü. Ebulhayr, 1446 yılında ele geçirdiği Sığınak şehri merkez edinmesine ve bu şehrin Timurlu şehirlerine yakın olmasına rağmen, Özbekler daha güneye inemedi.

Ebulhayr'ın uzun süre emek vererek oluşturduğu hanlığı 1457 yılındaki Kalmuk yenilgisi ile ciddi bir darbe aldı. Kalmuklar, Özbekler üzerindeki büyük galibiyetinden sonra neredeyse bütün Sır-Derya bölgesini yağmaladılar.

Bu duruma ek olarak, Ebulhayr'ın 1460 yılların başlarında han otoritesine tabi olamayan sultanlara ve beylere karşı büyük bir mücadeleye girişmesi Özbek Hanlığını zayıflattı. Bu dönemde Tokay Timur neslinden Canibek ve Kerey, Ebulhayr'ın hakimiyetini kabul etmeyerek, Batı Moğulistan'a göç ettiler. Bu dönemde Ebulhayr'ın gücü zayıflarken; Batı Moğulistan'daki Canibek ve Kerey güçlenmeye başladı. Onların güçlenmesinde Ebulhayr'ın sert darbesi ile kaçan sultanların ve beylerin Batı Moğulistan'a sığınması etkili oldu. Güçlenen Canibek ve Kerey üzerine sefere çıkan Ebulhayr Han, savaşmadan öldü (1468) ve Batı Moğulistan seferi iptal edildi. Ebulhayr'ın ölümünden sonra Özbek Ulusu içindeki kargaşa artarak devam etti. Ebulhayr'dan sonra Özbek tahtına oturan oğlu Şeyh Haydar, Canibek ve Kerey karşısında tutunamadı ve en sonunda Moğulistan Hanı Yunus Han ile yaptığı savaşta öldürüldü. Böylece Özbekler farklı yönlerle dağıldı. Özbekleri yeniden toparlayan Ebulhayr'ın torunu Muhammed Şibani Han (Şahbaht) oldu. Muhammed Şibani dedesi Ebulhayr'ın açtığı yolda ilerleyerek güçlü han otoritesi kurma yolunda önemli başarılar elde etti. Ayrıca Şibani Han kendisine bağlı Özbek urukları ile Timurlu coğrafyasında hakimiyet kurdu.

Ebulhayr Han, Ak Orda döneminden sonra Doğu Deşt-i Kıpçak'taki siyasi kargaşa dönemini sona erdirmek ve han otoritesi kurmak için çok mücadele etti. Fakat bölgedeki hanların ve sultanların dahili mücadeleleri, Ebulhayr'ın han otoritesi oluşturma siyasetini sekteye uğrattı. Bütün bu olumsuz duruma rağmen Ebulhayr Han'ın faaliyetleri onun hakimiyet bölgesi olan Doğu Deşt-i Kıpçak'ta Mangıt (Nogay), Kazak ve Özbek siyasi teşekküllerinin oluşması için zemin hazırladı.

Kaynakça

- Ahmedov, B. A. *Gosudarstvo Kochevyh Uzbekov*. Moskva: Akademiya Nauk SSSR Institut Narodov Azii Akademiya Nauk Uzbekskoy SSR Institut Vostoavedeniya Glavnaya Redaktsiya Vostochnoy Literaturı, 1965.
- Akbaba, Yusuf - Arioğlu, Yunus. "Sibir Hanlığı'nın Ticaret Yolları Kökenler ve Rotalar". *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21 (2025), 217-229.
- Alan, Hayrünnisa. *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular (1360-1596)*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 3. Baskı, 2020.

- Alpargu, Mehmet. "Nogay Ordası". *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları*. Ed. İ. Kemaloğlu, H. Alan, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016, 407-439.
- Barthold, W. "Ebülhayr". *MEB İA*, C. IV, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1979, 84.
- Barthold, V. V. "Abu'l-Khayr". *The Encyclopaedia Of Islam*, Vol. I A-B, Leiden: E. J. BRILL, 1989, 135.
- Berber, Oktay. *Kalmuk İstilası ve Türk Dünyasına Etkileri*. TTK Yayınları, 2021.
- Bregel, Yuri. "Abu'l-Kayr Khan". *Encyclopaedia Iranica*, Vol. I, Fasc. 3, Vol. I, Fasc. 3, 1983, 331-332. Erişim Adresi: <https://www.iranicaonline.org/articles/abul-kayr-khan-oglan/> (Erişim Tarihi: 13.04.2026)
- Bregel, Yuri. "Özbekler, Kazaklar ve Türkmenler". *İç Asya Tarihi Cengizliler Çağı*, haz.: N.D. Cosmo, A.J. Frank, P.B. Golden, çev. ed.: Altay Tayfun Özcan. İstanbul: Kronik Kitap, 2022, 347-366.
- Budak, Mustafa (1994). "Ebü'l- Hayr Han". *TDV İA*, C. X, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebulhayr-han>. (Erişim Tarihi: 13.04.2026)
- Çelik, Remziye. "Şeybânîlerin Kuruluşunda Çevre Devletlerle Mücadeleleri". *Türk Dünyası Araştırmaları* 130/257 (2022), 287-308.
- Dale, Stephen (2022). "1450'lerden 1526'ya kadar Geç Timurlular". *İç Asya Tarihi Cengizliler Çağı*, haz.: N.D. Cosmo, A.J. Frank, P.B. Golden, çev. ed.: Altay Tayfun Özcan. İstanbul: Kronik Kitap, 2022, 317-346.
- Develi, Muzaffer. *Tarih-i Ravzatu's-Safa'ya Göre Hüseyin Baykara Dönemi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Duğlat, Mirza Haydar. *Tarih-i Reşidi Geride Bıraktıklarımızın Hikayesi*. çev. Osman Karatay, İstanbul: Selenge Yay., 2006.
- Ebülğazi Bahadır Han. *Şecere-i Türk*. çev. A. Acaloğlu. İstanbul: Selenge Yayınları, 2020.
- Erdoğan, Özden. *Conception Of Political Power And The Timurid Cultural Achievements During The Reign Of Sultan Husayn Bayqara*. Ankara: Middle East Technical University, Doktora Tezi, 2023.

- Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*. çev. Abdulvahap KARA. İstanbul: Selenge Yayınları, 2013.
- Frank, A.J. (2022). “Batı Bozkırları: İdil-Yayık Bölgesi, Sibiry ve Kırım”. *İç Asya Tarihi Cengizliler Çağı*, haz.: N.D. Cosmo, A.J. Frank, P.B. Golden, çev. ed.: Altay Tayfun Özcan. İstanbul: Kronik Kitap, 2022, 367-396.
- Gömeç, Sadettin Yağmur. “Kazak Türklerin Ortaya Çıkışı ve Tarihlerinin İlk Devirleri”. *Yeni Türkiye*, 123 (2022), 91-101.
- Grousset, Rene. *Bozkır İmparatorluğu Attila-Cengiz Han-Timur*. çev. Dr. M. Reşat Uzman. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999.
- Gündoğdu, Abdullah. “Şiban Han Sülalesi ve Özbek Ulusunun Teşekkülü”. *Türkler*. C. XVIII, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, 1046 – 1066.
- Kara, Füsun. “XV. Yüzyılda Özbekler”. *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı* 162 (2006), 143-149.
- Kavık, Muhittin. “XVI. Yüzyılda Kazak-Nogay Mücadeleleri”. *Tarih Okulu Dergisi* 78 (2025), 4331-4357.
- Kenzheakhmet, Nurlan. “The Tüqmāq And The Ming China: The Tüqmāq And The Chinese Relations During The Ming Period (1394-1456)”. *Golden Horde Review* 5/4 (2017), 770-785.
- Kılıç, Nurten. *Siyasal Kültürde Değişim: Şeybani Han ve Özbek Siyasal Oluşumu (1500-1510)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 1999.
- Klyashtorny, S.G. ve Sultanov, T.İ. *Kazakistan Türkün Üç Bin Yılı*. çev. D. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları, 2004.
- Koç, Dinçer. “Şibani Devleti (Özbek Hanlığı)”. *Türklerin Tarihi Başlangıcından 20. Yüzyılın İlk Yarısına Kadar*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2021, 355-359.
- Kumekov, B. “Kazak Devleti’nin Oluşumu”. *Kazakistan Tarihi Makaleler*. çev. Mehmet Saray. Ankara: TTK Yayınları, 2007, 54-62.
- Manz, Beatrice Forbes (2022). “1450’lere kadar Timur ve erken Timurlular”. *İç Asya Tarihi Cengizliler Çağı*, haz.: N.D. Cosmo, A.J. Frank, P.B. Golden, çev. ed.: Altay Tayfun Özcan. İstanbul: Kronik Kitap, 2022, 292-316.

- Maslyuzhenko, D. N. "Şibanıdı Na Kazanskoy Prestole v XV Veke". *Zolotoordinskoe Obozrenie* 13/4 (2025), 843-858.
- Maslyuzhenko, D. N. ve Ryabinina, E. A. "Chingi-Tura v İstorii Tyumenskogo Hanstva". *Zolotoordinskoe Obozrenie*, 11/4 (2023), 864-880.
- Materialı Po İstorii Kazakhskih Hanstv XV – XVIII Vekov İzleçeniya iz Persidskih i Turkskih Soçinenii*. Almaata: İzdatel'stvo «NAUKA» Kazakhskoy SSR, 1969.
- Omorov, Timurlan. "Türkistan'daki Özbek Hanlığının Kısaca Tarihi ve Özbek Boyları". *Türk Bilim Araştırmaları Vakfı (Tübav)* 5/2 (2012), 7-18.
- Safargaliyev, M. G. *Raspad Zolotoy Ordı*. Saransk: Mordovskoe Knizeckoe İzdatel'stvo, 1960.
- Salduz, Engin. *Abdurrezzâk Semerkandî'nin Matla'-ı Sa'Deyn Ve Mecma'-ı Bahreyn Adlı Eserinin Tercüme ve Tahlili (1447-1470)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun, 2026.
- Suleimenova, D.K. - Zhumabaev, A.A. "Political And Dynastic Relations Between Khan Tokhtamysh, His Descendants And Rulers Of Moghulistan". *Qazaqstan şıǵıstanwı ǵılımi jurnalı*, 16/4 (2025), 39-48.
- Tevarih-i Güzide-Nusret-Name*. haz. H. Kaya. Ankara: TTK Yayınları, 2022.
- Togan, Zeki Velidi. *Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi Cilt I Batı ve Kuzey Türkistan*. İstanbul: Enderun Yayınları, 1981.
- Trepavlov, V. V. *İstoriya Nogayskoy Ordı*. Moskva: Vostochnaya Literatura, 2002.
- Tuğrul, Nizameddin. *Ebulhayr Han ve Zamanı (1429-1468)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2025.
- Ulubek Uuulu, Bazarbai. "Özbeklerin Ulusal Oluşum Tarihi". *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8/2 (2023), 1969-1986.
- Yolsever, Umut. "Kazak Hanlığı'nın Kuruluşu Evresinde Doğu Deşt-i Kıpçak'ın Siyasî Durumu Üzerine". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 22/2 (2021), 619-627.
- Yorulmaz, Osman. "Kazaklar ve Kazak Hanlığı". *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizsoğulları*, ed. İ. Kemaloğlu, H. Alan. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016, 440-481.